

П. В. Голобуцький

Антихрист

АНТИХРИСТ (грец. Αντιχριστος) – супротивник Христа, псевдо-Христос. Уже в стародав. космогоніях Передньої Азії існував міф, що при створенні світу добрі боги вели переможну боротьбу зі злими божествами, і ця боротьба поновиться наприкінці світу. Ідею боротьби добра і зла, або бога світла Ормузда з богом темряви Аріманом, як і ідею очікування приходу рятівника, спасителя, месії (перс. Соашінт, євр. Машиах, грец. Христос), євреї запозичили, мабуть, у зороастризму, трансформували її в боротьбу Бога Ягве із Сатаною. У євр. апокаліптиці Месія має витримати тривалу боротьбу із супротивником Бога й установити месіянське царство. В образі біблій. супротивника бога Ягве виступає як міфіч. князь «Гог із краю Маґога» в книзі пророка Єзекіїля (32, 2), так і цілком конкретна істор. особа – сирійський цар Антіох IV Епифан (2 ст. до н. е.), у якому євреї вбачали залятого ворога своєї релігії. У пророка Даниїла А. – нечестивець, що прагне відвернути народ від істинного Бога, запровадивши у святому місці (єрусалим. храмі) «гідоту спустошення». Мається на увазі наказ Антіоха встановити в єрусалим. храмі жертвник Зевсові Олімпійському, що призвело до повстання проти завойовників. У Новому Заповіті вже зустрічаємо саме слово «А.» – той, хто заперечує, що Ісус – це Христос, тобто Син Божий та Месія. В [Апокаліпсисі](#) (Одкровенні Іоана Богослова) А. постає в різних міфолог. образах (напр., «звірина, що виходить із безодні»), означений потаєм. сатанин. числом 666, яке ранні християни розшифровували як ім'я певного рим. імператора, гонителя християн (Нерона, Калігули, Доміціана). У цей час іще сильних есхатолог. почуттів, надії на скоре друге пришествя Христа і суду над грішниками та ворогами Сина Божого, образ А. наділений особливо конкрет. рисами. Апостол Павло у 2-му посланні до солунян застерігає християн від поспіш. висновків щодо кінця світу і приходу А., якого хтось утримує і «буде тримати, аж поки не буде усунений він із середини» (2, 7). Цей загадковий натяк Павла породив велике зворушення в богослов. колах, які донині намагаються розгадати, що то за сила, котра «тримає тепер А. і не допускає з'явитися йому своєчасно», і хто та особа, що утримує його. Незліченна кількість тлумачень цих висловів, що беруть початок від отців церкви, зводиться до двох осн. тез. Згідно з першою, to kate/con – це реліг. сила (Божа Благодать, Дух Святий), а ta o kate/cwn – верхов. реліг. діяч (Ісус Христос, апостол Яків, пророки Ілля та Єнох); згідно з другою, відповідно, – сила політична (Рим., або «Священна римська імперія») та політ. діячі (рим. імператори, Карл Великий та ін.). Один із отців церкви

Тертулліан (бл. 160 – пізніше 220), на відміну від автора Апокаліпсиса, який проклинав Рим. імперію, пов'язує міць Рим. держави з тим, що не настає кінець світу і відкладається прихід А. Такої ж думки, характерної для нових християн. часів, дотримувалися Іоан Златоуст, Кирило Єрусалимський, Ієронім та ін. отці церкви. У середні віки у масовій свідомості віруючих оживало почуття скорого кінця світу і появи А. У період поширення ісламу, посилення його тиску на християн. країни А. оголошено Магомета. Папа Григорій IX назвав А. імператора Фрідріха II Гогенштауфена (13 ст.). У свою чергу, А. були проголош. рим. папи Боніфачій VIII та Іоан XXII. Папи називали А. того, хто посягав на їхню владу. Діяч Реформації Мартін Лютер вбачав А. в самому інституті папства. Після Реформації ідея А. втратила привабливість, хоча поодинокі її прояви були: протестант. богослови назвали цим іменем Наполеона, а окремі реліг. групи (баптисти, адвентисти та ін.) очікували кінця світу – появи А. у «точно» визначений час (за твердженням адвентист. проповідника У. Міллера, це мало статись у 1843 або 1844).

У Росії легенда про А. поширилася в період розколу. Очікуючи близького кінця світу, розкольники вважали, що А. уже з'явився в особі патріарха Никона чи царя Олексія Михайловича, пізніше його образ був ототожнений із Петром I. Віра в скорий кінець світу була характерною для безпопівців – однієї з двох осн. течій старообрядництва, невеликі громади яких існують і в Україні. Серед них були поширені «гарі» (самоспалення), що розглядались як єдиний засіб спасіння від А. В Україні ідею А. розробляв С. Зизаній-Тустанівський у трактаті «Казанье святого Кирила, патріарха ієрусалимського, о антихристь-и знаках его...» (1596). В укр. нар. мові слово «А.» (або «анцихрист») уживається як лайка. У передбаченнях Нострадамуса про катастрофи активну роль відводиться «агентам А.», під якими в 16 ст. розумілися «безбожні кальвіністи», у 18 ст. – «безбожні якобінці», а у 20 ст. – «безбожні більшовики».

Рекомендована література

1. Беляев А. О безбожии и антихристе. Т. 1. Сергиев Посад, 1898;
2. Мережковский Д. С. Антихрист: (Петр и Алексей). С.-Петербург, 1905;
3. Ренан Э. Антихрист. С.-Петербург, 1906;
4. Мережковский Д. С. Христос и Антихрист: Трилогия. С.-Петербург; Москва, 1912;
5. Машкин Н. П. Царь-колокол, или Антихрист XVIII века. Москва, 1994;
6. Знамения пришествия антихриста по учению Священного Писания и толкованиям святых отцов и учителей церкви. [Репринт. воспроизведение изд. 1912 г.]. Москва, 1994;
7. Антихрист, ад и мытарства: Из Свящ. Писания, тр. святых Отцов Церкви и Посланий Божией Матери. Москва, 1995;
8. Марвин М. Антихрист и новый мировой порядок / Пер. с англ. Пос. Заокский (Тульская обл.), 1996.

Бібліографічний опис:

Антихрист / П. В. Голобуцький // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2001. – Режим доступу:

<https://esu.com.ua/article-42923>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).